

UDC: 343.253(430)"1917/..."
343(470)"1917/..."

CERIF: H250, H300, S149

DOI: 10.51204/HLH_23204A

Јероп КРАМАРЕНКО*

СМРТНА КАЗНА У РУСИЈИ ОД ОКТОБАРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ ДО ПОЧЕТКА XXI ВЕКА

Током скоро целој XX века у Русији је постојала смртна казна као врста казне. У међувремену, развој хуманизма и теорије људских права постојано су довели до промене става држава и друштва, укључујући и руско друштво, о овој врсти казне. Руска држава је у различитим фазама свој развоја имала различите ставове према смртној казни, у погледу кривичних дела за које се мора издржати таква санкција и орања који је могу изрећи у својим одлукама. Задатак овог рада је да покаже како се мењало мишљење о употреби смртне казне у СССР-у и Русији, и да ли је могуће вратити ову врсту казне.

Кључне речи: *Совјетски Савез. – Руска Федерација. – Кривични законик Руске Федерације. – Кривични законик СССР-а. – Смртна казна.*

1. УВОД

Смртна казна води порекло још из времена најстаријег људског друштва. Истовремено, механизми за спровођење ове казне били су веома различити: од спаљивања на ломачи, до погубљења смртоносном инјекцијом.

У XVII веку су европске земље почеле систематски да ограничавају употребу смртне казне, што је резултирало првим државама

* Аутор је студент мастер студија на Правном факултету Универзитета у Београду, и на Правном факултету Московског државног универзитета М. В. Ломоносов. Члан је Удружења правника Србије. egorkramarenko@seznam.cz

Овај рад је проширена верзија излагања са конференције Iustoria 2023: Law and Punishment, одржане од 23. до 25. марта 2023. године, на Правном факултету Универзитета у Београду.

у XIX веку које су у потпуности укинуле смртну казну (на пример, Португалија 1867, Мексико 1868. године). До данас је у 55 земаља законом предвиђена смртна казна, међу којима су 22 државе чланице УН-а. Већина ових земаља је у Азији и Африци¹.

Што се тиче Руске Федерације, историја ове земље јасно показује како став друштва према смртној казни може да буде променљив, у зависности од стварности у којој дато друштво постоји, као и од владајуће идеологије. У периоду царске Русије однос према изрицању смртне казне био је прилично стабилан – примењивана је углавном за политичке злочине – док период од 1917. до 1993. године карактерише нестабилност мишљења о смртној казни.

2. ПЕРИОД ОД 1917. ДО 1934. ГОДИНЕ

Од почетка совјетске власти у Русији ставови према смртној казни били су различити. Један од првих декрета нове власти био је Декрет о укидању смртне казне² (или *Декрет № 2 Всероссийскојо съезда советов ой 28 октябрия 1917 г.*). Законодавац совјетског периода сматрао је смртну казну привременом и искључивом казном³.

Али већ 5. септембра 1918. Уредбом Савета народних комесара РСФСР (*Совет народных комиссаров (СНК) РСФСР*) „О црвеном терору“⁴ смртна казна је враћена. Смртна казна се у овом периоду често примењивала без суђења⁵. Постоје подаци не само о стрељању као начину извршења смртне казне, већ и о вешању, током првих година совјетске власти⁶. Како је грађански рат почео да се ближи крају, 17. јануара 1920. уредбом владе смртна казна је поново забрањена, уз објашњење да је то резултат јачања совјетске власти.⁷ Исте године, декретом владе⁸ од 11. маја, употреба стрељања као најстроже казне поново је дозвољена. Ова одредба је допуњена наредбом Револу-

1 „Смртна казна: У којим земљама се и даље извршавају погубљења?“, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-68099008> (прегледано 26.02.2023).

2 *Собрание узаконений и распоряжений императорского правительства за 1917–1918 гг.*

3 „Уголовно-исполнительное право России: Учебник“ (под ред. П.Е. Конегера, М.С. Рыбака) („Ай Пи Эр Медиа“, 2010), – Консултант Плюс (*consultant.ru*).

4 Декреты Советской власти. “ М., 1964. – Т. III. – С. 291–292.

5 *Уголовное право России. Части Общая и Особенная* / М. П. Журавлёв [и др.]; под ред. А. И. Рапога. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – С. 203–204. – 704 с.

6 Loginov, Vladlen (1999). „Послесловие“ [к сборнику „В. И. Ленин. Неизвестные документы. 1891–1922гг.“]. *Ленин В.И. Неизвестные документы. 1891–1922 гг.*

7 „Собрание Узаконений“, 1920, № 4–5, ст. 22.

8 Декрет ВЦИК от 11.05.1920 „О мерах борьбы с польским наступлением“. Извор: *КонсултантПлюс Клиент (consultant.ru)*.

ционарног војног савета Републике од 4. маја 1920. године „О револуционарним војним судовима“,⁹ према којој су војни судови имали право да изричу и извршавају санкције у облику стрељања¹⁰.

Стога се може рећи да у првим годинама совјетско руководство није имало јасан став о питању смртне казне, иако је Владимир Лењин (*Владимир Ленин*) нагласио да „ниједна револуционарна влада не може без смртне казне, и читаво питање је једино у томе против које класе ова влада управља оружје смртне казне“¹¹. У будућности ће ова врста казне почети да се институционализује.

Године 1922. усвојен је Кривични законик РСФСР¹², у којем је чланом 33 утврђено да „у предметима који су у надлежности револуционарних судова, од сада до укидања Сверуског централног извршног комитета, у случајевима када су чланови овог законика одредили највишу меру казне, као таква се примењује стрељање.“ Тај исти законик је увео комплетну листу кривичних дела за која је предвиђена најстрожа казна (укупно 38 кривичних дела¹³). Углавном су то била кривична дела против државе, то јест совјетске власти, али је постојало и такво дело као што је „закључивање непрофитабилних уговора“¹⁴ (уговора у корист приватних интереса, а не интереса државе). Законик је био допуњен Уредбом Сверуског централног извршног комитета (*Всероссийский центральный исполнительный комитет – ВЦИК*)¹⁵ од 7. септембра 1922. године, којом је забрањено стрељање трудница / бременитих жена као и лица млађих од 18 година / малолетника.

9 Распубликовано в № 105 *Известий Всероссийской Центральной Исполнительной Комитетов* от 14 мая 1920 года.

10 Кругликов, Л. Л. *Уголовное право России. Часть Особенная: учебник для бакалавров* / отв. ред. проф. Л. Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2014. – 816 с. – Текст: электронный // ЭБС „Консультант студента“: [сайт]. – URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392114948.html> (датум прегледа: 24.02.2023).

11 „...ни одно революционное правительство без смертной казни не обойдется, и весь вопрос только в том, против какого класса направляется данным правительством оружие смертной казни“. См.: Ленин В. И. *Полн. собр. соч.* Т. 39. С. 183–184.

12 *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 01.06.1922, N 80, ст.153.

13 Шестакова Алена Сергеевна *Процесс развития и применения смертной казни в России // Модели, системы, сеты в экономике, технике, природе и обществе*. 2014. №3 (11). Доступно на: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-razvitiya-i-primeneniya-smertnoy-kazni-v-rossii> (прегледано 24.02.2023).

14 У Социјалистичкој Русији то је такође било кривично дело против државе, што се види у члану 110 Кривичног законика из 1922.

15 № 202 *Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов* от 9 сентября 1922 г.

У Совјетском Савезу, према Кривичном закону РСФСР из 1926. године¹⁶ број кривичних дела за која је предвиђена смртна казна био је упола мањи него у КЗ из 1922. године. Крајем 20-их година смртна казна почела је да се примењује у вансудском поступку¹⁷, пошто је ова казна у совјетској држави постала инструмент који се није користио само за борбу против најопаснијих кривичних дела (на пример, за убиства), већ и у чисто политичке сврхе.

У периоду од 1926. до 1934. године није било промена у погледу примене смртне казне у СССР-у.

3. ПЕРИОД ОД 1934. ДО 1947. ГОДИНЕ

Првог децембра 1934. године убијен је Сергеј Миронович Киров (*Сергей Миронович Киров*), први секретар Лењинградског комитета Комунистичке партије и члан Политбироа Централног комитета Комунистичке партије – што је био један од повода за покретање масовне политичке репресије. Тако је од 1937. до 1940. године изречено 700.740 смртних казни по политичким оптужбама, при чему је укупан број особа којима је изречена највиша казна од 1918. до 1940. године износио 1.090.000 људи¹⁸.

Ситуацију је погоршало стварање такозваних „тројки“ Народног комесаријата унутрашњих послова СССР-а (*Народный комиссариат внутренних дел – НКВД*),¹⁹ које су биле органи вансудске репресије, створени у циљу спровођења операције репресије против „антисовјетских елемената“, који су деловали у периоду 1937–1938. године. Тројке НКВД-а имале су право да осуде ухапшене особе на стрељање, као и на логор или затвор у трајању од 8 до 10 година. Одлуке су доношене у одсуству оптужених, на основу материјала које су пружали сами органи НКВД-а. Активност таквих органа очигледно је смањивала могућност праведног и потпуног поступка.²⁰ Према „Извештају 1. специјалног одељења НКВД СССР-а о броју ухапшених и осуђених

16 *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 06.12.1926, N 80, ст.600.

17 *Уголовное право России. Части Общая и Особенная* / М. П. Журавлёв [и др.]; под ред. А. И. Рарога. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – С. 204. – 704 с

18 Правовой портал «Закон и порядок». // Доступно на: URL: <http://zakon.mirtesen.ru> (прегледано 26.02.2023).

19 Ови органи оснивани су на основу оперативног наређења народног комесара унутрашњих послова СССР-а № 00447 – «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов».

20 Большая российская энциклопедия 2004-2017. // Доступно на: old.bigenc.ru/law/text/4204934 (прегледано 26.02.2023).

у периоду од 1. октобра 1936. до 1. новембра 1938.²¹ ухапшено је 1,5 милиона људи а осуђено 1,3 милиона, од којих је 668.305 осуђено на стрељање, што је сваки други осуђеник.

Овај период је такође обележен повратком смртне казне као вида кажњавања малолетника, према Уредби совјетске владе бр. 3/598 „О мерама за борбу против малолетничке делинквенције“.²² Тако постоје подаци о четири случаја погубљења малолетника од 19. децембра 1937. до 14. марта 1938. године. Сви су рођени 1921. године, и у време стрељања су имали 16-17 година²³.

После тога, године 1939. број политичких репресија је опао око 20 пута у односу на период 1937–1938. године. Дакле, распон од 1934. до 1938. године може се оценити као период у којем је употреба смртне казне у СССР-у веома порасла. Због овог временског периода социјалистички совјетски правни систем (пракса употребе смртне казне ван судског поступка постоји и у историји других социјалистичких држава, на пример Чехословачке Републике²⁴) често се назива анти-правним²⁵, што је оправдано из угла савременог конституционализма,²⁶ пошто су такви вансудски органи кршили не само концепцију људских права и слобода, већ и Устав СССР-а из 1936. године.

Од почетка Великог отаџбинског рата совјетско руководство је поново почело учестало да примењује ову врсту санкција како би одржало дисциплину. Указ од 6. јула 1942. године „О одговорности за ширење лажних гласина у ратно време, које изазивају узбуну међу становништвом“²⁷ предвидео је смртну казну за ширење таквих гласина, ако је то имало за циљ подривање или слабљење совјетске моћи. Други пример, Указ Државног комитета одбране од 19.

21 ЦА ФСБ РФ. Ф. 8ос. Оп. 1. Д. 70. Л. 97. Подлинник.

22 Известия ЦИК Союза ССР и ВЦИК в № 81 от 8 апреля 1935 года.

23 Извор: www.sovsekretno.ru/articles/istoriya/tsvety-smerti/

24 Česká televize (2017), *Třetí republika. Mezi demokracií a totalitou. Jménem republiky*. {Видео фајл} Извор: www.ceskatelevize.cz/porady/11721580133-treti-republika/217411033110007/ (прегледано 26.02.2023).

25 Извор: index.php/polemic/russia-revolution/stalinizm/46-antikonstitutsionnye-prestupleniya-v-stalinskom-sssr

26 Извор: Е. Н. Тязин Антиконтитуционная и противоправная деятельность Особого совещания при НКВД - МГБ - МВД СССР и других несудебных органов // Вестник МГУ. 1996. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antikonstitutsionnaya-i-protivopravnaya-deyatelnost-osobogo-soveshaniya-pri-nkvd-mgb-mvd-sssr-i-drugih-nesudebnyh-organov> (датум прегледа: 10.03.2023).

27 *Вегомосѣи ВС СССР*, 1941, № 32.

октобра 1941. бр. ГКО-813²⁸ „О увођењу опсадног стања у Москви“, предвиђао је: „Прекршиоци наредбе треба одмах да одговарају путем предаје војном суду, а провокаторе, шпијуне и друге агенте непријатеља који позивају на кршење реда стрељати на лицу места.“ Према Указу Президијума Врховног совјета СССР-а бр. 39²⁹ од 19. априла 1943. године колаборационисти и припадници колаборационистичких одреда (нем. *Polizei*), издајници домовине, били су подложни погубљењу вешањем.

4. ПЕРИОД ОД 1947. ДО 1991. ГОДИНЕ

По завршетку Другог светског рата, Президијум Врховног совјета СССР-а доноси уредбу о укидању смртне казне 26. маја 1947. године, тврдећи да за то постоје захтеви професионалних синдиката радника и запослених, као и да је постигнут мир након победе над Немачком и Јапаном. Према Павелу Крашеникову (*Павел Крашеников*), посланику Државне думе, ова уредба била је повезана са демографском ситуацијом у држави, као и са жељом да се пред светом покаже човекољубље.^{30 31} За кривична дела која су по важећим законима била кажњива смртном казном, примењивано је затварање у логоре за поправни рад у трајању од 25 година.

Међутим, такво стање ствари не траје дуго. Већ 1950. године Указом Президијума Врховног совјета СССР-а од 12. јануара 1950. године „О примени смртне казне на издајнике домовине, шпијуне, субверзивце-саботере“³² – смртна казна је враћена. Штавише, ова казна је била ретроактивна и проширила се на појединце који су починили ова дела у периоду од 1947. до 1950. године. Указом Прези-

28 Горьков Ю. *Государственный Комитет Оборны йосиановляей (1941–1945). Цифры, докуменійы*. ОЛМА Медиа Групп, 2002 – Ст: 572.

29 Указ Президиума ВС СССР от 19.04.1943 N 39 „О мерах наказания для немецко-фашистских злодеев, виновных в убийствах и истязаниях советского гражданского населения и пленных красноармейцев, для шпионов, изменников родины из числа советских граждан и для их пособников“ – *КонсульианійПлюс (consultant.ru)*.

30 Павел Крашеников рассказал об истории смертной казни, *Право.ру*, 21.10.2019, // pravo.ru/news/215402/ (прегледано 26.02.2023).

31 Крашеников, Павел Владимирович, *Зайоведи советской йрава: Очерки о йосударсйиве и йправе военной и йослевоенной времени. 1939–1961*. – Москва: Статут, 2019. – 376 с.: ил.

32 Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938–1958. М., 1959. С. 544.

дијума Верховног совјета СССР-а од 30. априла 1954. године³³ смртна казна је проширена на појединце који су починили тешко убиство с предумишљајем.

Године 1960. усвојен је нови Кривични законик РСФСР-а³⁴, који је од 1960. до 1991. године обухватио 34 дела за која је као санкција била предвиђена смртна казна. Године 1962. враћена је смртна казна за силовање³⁵ и подмићивање (у смислу примања и давања мита, и извршења радњи посредовања)³⁶.

Током 1970-их и 1980-их у свету се развио тренд укидања смртне казне³⁷. На пример, 10. децембра 1948. године усвојена је Универзална декларација о људским правима, коју СССР није ратификовао, али је она дала велики подстицај идеологији људских права. Светске идеје су имале утицаја на совјетско друштво. Тренд хуманизације се може видети и по томе што је 1962. године на смрт осуђено 2.159 људи, а 1983. године само 488 људи³⁸. Постоје информације³⁹ да је од 1962. до 1990. године у Совјетском Савезу укупно погубљено 21.000 људи, мада је тај број можда и већи, јер је статистика о погубљењима поверљива.

5. ПЕРИОД ОД 1991. ГОДИНЕ ДО ДАНАС

Након распада Совјетског Савеза и почетка удаљавања Руске Федерације од идеја социјализма, ставови о потреби примене смртне казне почели су се такође озбиљно мењати. Број пресуда почео је значајно да се смањује (динамика се може видети у Табели 1). Последња пресуда извршена је 2. септембра 1996. године.

33 *Ведомости Верховного Совета СССР* 1954 г. № 11.

34 *Ведомости Верховного Совета РСФСР*, 1960, N 40, ст.591.

35 Указом Президиума ВС СССР „Об усилении уголовной ответственности за изнасилование“ // *Ведомости ВС СССР*, 1962, N 17, ст. 177.

36 Указом Президиума ВС СССР „Об усилении уголовной ответственности за взяточничество“ // *Ведомости Верховного Совета СССР*, N 8, 1962 год, ст. 85.

37 Эксперт объяснил, почему в России нельзя возвращать смертную казнь, Московский комсомолец, 26.02.2022, // Доступно на: www.mk.ru/social/2022/02/26/ekspert-obyasnil-pochemu-v-rossii-nelzya-vozvrashhat-smertnyu-kazn.html (прегледано 26.02.2023).

38 См.: Михлин А.С. *Смертная казнь: вчера, сегодня, завтра*. М., 1997. С. 53.

39 Приставкин Анатолий Игнатьевич *Необъявленное Лобное место (смертные казни в России)* // *Развитие личности*. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobyatnoe-lobnoe-mesto-smertnye-kazni-v-rossii> (прегледано: 11.03.2023).

Табела 1. Динамика изрицања и извршења смртне казне.⁴⁰

Година	Број особа осуђених на смртну казну	Број особа које су погубљене
1992.	159	18
1993.	157	10
1994.	160	10
1995.	141	40
1996.	153	? ⁴¹
1997.	106	-
1998.	116	-
1999.	19	-

На крају, нови Устав Руске Федерације⁴², усвојен 1993. године, у чл. 20 утврдио је да „смртна казна од сада до њеног укидања може бити утврђена савезним законом као искључива казна за посебно тешка кривична дела против живота, док се окривљеном даје право на суђење од стране суда који укључује поротнике“. Слични нацрти устава који су се припремали у то време садрже сличну норму, осим нацрта Устава Руске Федерације припремљеног одлуком Политичког савета Руског покрета за демократске реформе⁴³, који је предвиђао потпуно укидање смртне казне⁴⁴.

Русија је 1996. године ушла у Савет Европе и у року од годину дана била је обавезана да потпише Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода, која је садржала Протокол бр. 6 који је укинуо смртну казну. У вези са овим акцијама уследио је Указ Бориса Јељцина (*Борис Ељцин*) „о постепеном смањењу употребе смртне казне у вези са уласком Русије у Савет Европе“,⁴⁵ али овим документом није проглашен мораторијум на смртну казну. Председник је, у ствари, престао да разматра случајеве осуђених на смрт,⁴⁶

40 *ibid.*

41 Не постоје тачне информације о последњим особама које су погубљене.

42 РГ. 25.12.1993.

43 Проект Конституции РФ, подготовленный по решению Политсовета Российского Движения демократических реформ, Конституция РФ // Доступно на: [//constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411](http://constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411). (прегледано 26.02.2023).

44 Конституция РФ. История принятия действующей Конституции РФ // Доступно на: constitution.garant.ru/history/active/ (прегледано 26.02.2023).

45 СЗ РФ от 20.05.1996, N 21, ст. 2468.

46 Применение смертной казни в России. Справка. РИА Новости // Доступно на: [//ria.ru/20110516/374150312.html?ysclid=ltigqzu2pl722417010](http://ria.ru/20110516/374150312.html?ysclid=ltigqzu2pl722417010) (прегледано 26.02.2023).

што је према члану 184. Кривичног законика Руске Федерације⁴⁷ – блокирало могућност извршења смртне казне, пошто је извршење казне могуће само ако председник одбије захтев за помиловање или не донесе одлуку о помиловању (у случају да осуђени није поднео одговарајући захтев).

Паралелно са поступцима председника, Уставни суд је такође интервенисао јер је само 9 регија Руске Федерације имало судове који су укључивали поротнике током поступка. С тим у вези, Уставни суд Руске Федерације у одлуци од 2. фебруара 1999. године⁴⁸ утврдио је да смртна казна не може да буде изречена пре спровођења одговарајућег савезног закона којим се осигурава право оптуженог на суђење од стране суда који укључује поротнике. Дакле, региони који нису имали судове који укључују поротнике – нису могли да изрекну смртну казну, јер би то довело у неједнак положај осуђенике из различитих региона.

Године 2009. основани су поротни судови у свим федералним регијама, што је створило опасност од повратка извршења смртне казне. Штавише, Протокол бр. 6 (од 28. априла 1983. године) уз Конвенцију „О заштити људских права и основних слобода“ (од 4. новембра 1950. године) – и даље није био ратификован.

Крајем 2009. године Уставни суд Русије је у својој одлуци⁴⁹ истакао да је као резултат дуготрајног мораторијума⁵⁰ на употребу смртне казне формирана трајна гаранција људских права која је спречила подвргавање смртној казни и успоставила уставно-правни режим у оквиру којег се – узимајући у обзир међународно-правни тренд и обавезе које је преузела Руска Федерација – одвија неповратан про-

47 СЗ РФ от 13.01.1997 г. N 2 ст. 198

48 СЗ РФ от 08.02.1999 г. N 6 ст. 867.

49 Определение Конституционного Суда РФ от 09.11.2010 N 1536-О-Р „По ходатайству Президиума Верховного Суда Российской Федерации о разъяснении положения пункта 4.3 мотивировочной части Определения Конституционного Суда Российской Федерации от 19 ноября 2009 года N 1344-О-Р о разъяснении пункта 5 резолютивной части Постановления Конституционного Суда Российской Федерации от 2 февраля 1999 года N 3-П по делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года „О порядке введения в действие Закона Российской Федерации“ „О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР“ „О судостроительстве РСФСР“, Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях“ // СЗ РФ от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

50 Са правне тачке гледишта, мораторијум никада није ни постајао у данашњој Русији. Мораторијум постоји фактички, услед скупа дејстава државних органа.

цес којим се укида смртна казна. Према томе, УС РФ је донео одлуку да је Протокол 6, у ствари, на снази. Сходно томе, успостављена је пракса Уставног суда у спречавању изрицања и извршења смртне казне.

У Кривичном законнику Русије⁵¹ смртна казна је укључена у систем кажњавања, иако се сматра изузетном мером.⁵² У посебном делу законика постоји 5 кривичних дела за која је предвиђена смртна казна: чл. 105 ст. 2 „Тешко убиство“, чл. 277 „Покушај убиства државне или јавне личности“, чл. 295 „Покушај убиства лица које врши правосуђе или прелиминарну истрагу“, чл. 317 „Покушај убиства радника безбедносних органа“, чл. 357 „Геноцид“. (У Кривичном законнику Републике Белорусије, на пример, 1999. године таквих кривичних дела има 14.).⁵³ Смртна казна се помиловањем може заменити казном затвора на одређени рок или доживотно.

Према чл. 59 Кривичног законика Руске Федерације смртна казна не може да буде изречена женама, особама млађим од 18 година, ни мушкарцима који су навршили 65 година живота.

6. ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ: ОДНОС ЈАВНОГ МЊЕЊА ПРЕМА СМРТНОЈ КАЗНИ У РУСИЈИ

Мишљења друштва о питању смртне казне су подељена. У мају 2021. године Левада центар је спровео истраживање јавног мњења на ту тему.⁵⁴ Грађани су позвани да одговоре са којом се од следећих оцена о смртној казни слажу (– а дистрибуција одговора је дата у процентима од укупног броја анкетираних, заједно са подацима из претходних истраживања. Резултати анкета приказани су у Табели 2.

51 Уголовный кодекс РФ от 13.06.1996 г. N 63-ФЗ // *СЗ РФ* от 17.06.1996 г. N 25 ст. 1954.

52 *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов* / Под ред. д.ю.н. В.С. Комиссарова, д.ю.н. Н.Е. Крыловой, д.ю.н. И. М. Тяжковой. – М.: Статут, 2012. – см. 608 ст.

53 Уголовный кодекс Республики Беларусь. // Консультант плюс: Беларусь [Электрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2008.

54 Смертная казнь и преступность, пресс-выпуск, Левада-центр, 25.05.2021 // Доступно на: www.levada.ru/2021/06/25/smertnaya-kazn-i-prestupnost/ (прегледано 26.02.2023).

Табела 2 Резултати истраживања

	Јун 2013.	Јун 2015.	Јануар 2017.	Октобар 2019.	Мај 2021.
Смртну казну треба у потпуности укинути	11	14	16	19	17
Треба задржати тренутну ситуацију	23	27	25	21	20
Треба вратити смртну казну „као што је била почетком 1990-их“	38	31	32	33	41
Треба проширити употребу смртне казне	16	13	12	16	16
Тешко је одговорити	11	16	15	10	7

Из резултата истраживања може се закључити да све већи удео становништва нагиње повратку смртне казне (57% анкетираних), упркос прилично јасном примеру примене ове санкције у Совјетском Савезу.

Према мишљењу Владимира Гуљиева (*Владимир Гулиев*), доктора правних наука, смртна казна у Русији треба да постоји због посебне природе људских права у Русији, као и високе стопе криминала: „Чланство у Савету Европе, међународни пактови о правима, европске конвенције обавезују Русију да укине смртну казну. Али, на крају крајева, све ове структуре, институције, документи су рођени у просперитетном друштву и за просперитетне државе са ниским нивоом криминала и високим степеном заштите становништва, сваког грађанина.“⁵⁵

Доктор права Јан Јанишев (*Јан Јаньшев*) истакао је мишљење о томе да смртна казна у руској правној историји има толико упориште због посебног морала у руском друштву. Тај морал се пројављује у томе да сваки појединац приступа оцени сваког противправног догађаја који превазилази одређену адекватност – са позиције не личног, већ јавног морала, који карактерише жеља за потпуном одмаздом. Он додаје да је „у древном руском праву постојао принцип талиона (око за око’), а развој домаће државе и права одвијао се источним путем, где су прва вредност били јавни, а не приватни интереси.“⁵⁶

55 Право жить и право убивать, Независимое военное обозрение, 27.06.2002 // Доступно на: nvo.ng.ru/ideas/2002-06-27/11_moratory.html?ysclid=lvjkmTAB7k670137681 (прегледано 26.02.2023).

56 Жаждасть мести или справедливости? К вопросу о смертной казни в XXI веке, zakon.ru, 15.05.2021. // Доступно: zakon.ru/blog/2021/5/15/zhazhdat_krovi_ili_spravedlivosti_k_voprosu_o_smertnoj_kazni_v_xxi_veke (прегледано 26.02.2023).

Историја смртне казне у Русији је прилично богата, међутим, требало би да се заврши потпуним укидањем, јер је за популистичке политичаре помињање смртне казне у Уставу повод за бесконачне расправе о могућности њеног враћања. Најјачи аргумент јесте у томе да не треба враћати смртну казну због великог броја судских грешака које могу довести до неповратне ситуације, а са становишта криминологије – присуство или одсуство смртне казне не утиче на стопу злочина. До данас, ова врста санкција остаје у Кривичном законнику и Уставу. Штавише, неки државници се залажу за повратак такве санкције. Како се види из резултата истраживања ставови друштва су подељени, због чега је питање повратка смртне казне контроверзно. Међутим, повраћај казне је немогућ због дејства самог Устава, јер према члану 79 Федералног уставног закона од 21. јула 1994. године⁵⁷ – одлуке Уставног суда Руске Федерације су коначне и не подлежу жалби.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Декрет № 2 Всероссийского съезда советов от 28 октября 1917 г «Об отмене смертной казни». // *Собрание узаконений и распоряжений и правительств за 1917–1918 гг.*

Постановление ВЦИК от 15.09.1918 г. «О красном терроре». // *Декреты Советской власти*. – М., 1964. – Т. III. – С. 291–292.

Постановление ВЦИК и СНК 17 января 1920 г. «Об отмене применения высшей меры наказания (расстрела) по приговорам ВЧК и городских, губернских и Верховного трибуналов». // «Собрание Узаконений», 1920, № 4–5, ст. 22.

Декрет ВЦИК от 11.05.1920 “О мерах борьбы с польским наступлением”. // Извор: *КонсультантПлюс Клиент (consultant.ru)*.

Приказ Революционного Военного Совета Республики. О введении в действие «Положения о Революционных Военных Трибуналах» (Приказ Рев. Воен. Совета 1920 г. № 730). 4 мая 1920 г. // Распублковано в № 105 *Известий Всероссийской Центральной Исполнительной Комиссии Советов* от 14 мая 1920 года.

Уголовный кодекс РСФСР от 26 мая 1922 года. // *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 01.06.1922, N 80, ст.153.

Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета. О неприменении высшей меры наказания (расстрела) к беременным женщинам. 7 сентября 1922 года // Распублкован в № 202 *Известий Все-*

⁵⁷ СЗ РФ от 25.07.1994 г. N 13 ст. 1447.

- российского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 9 сентября 1922 г.
- Уголовный кодекс РСФСР от 1926 года. // *Собрание узаконений и распоряжений РКП РСФСР*, 06.12.1926, N 80, ст.600.
- Постановление СНК СССР и ЦИК СССР от 07.04.1935 г. № 3/598 «О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних». // *СЗ СССР*, 1935, №19, ст. 155.
- Оперативный приказ от 30.07.1937 года № 00447 «Об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и др. антисоветских элементов» // <http://www.memo.ru/history/document/0447.htm>.
- Справка 1 спецотдела НКВД СССР о количестве арестованных и осужденных за время с 1 октября 1936 г. по 1 ноября 1938 г. Не ранее 1 ноября 1938 г. // ЦА ФСБ РФ. Ф. 8ос. Оп. 1. Д. 70. Л. 97. Подлинник.
- Указ Президиума ВС СССР от 19.04.1943 N 39 “О мерах наказания для немецко-фашистских злодеев, виновных в убийствах и истязаниях советского гражданского населения и пленных красноармейцев, для шпионов, изменников родины из числа советских граждан и для их пособников” – *КонсультантПлюс (consultant.ru)*.
- Указ Президиума Верховного Совета СССР «О применении смертной казни к изменникам Родины, шпионам, подрывникам-диверсантам». 12 января 1950 г. // *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР*. 1938–1958. М., 1959. С. 544.
- Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об усилении уголовной ответственности за умышленное убийство» // *Ведомости Верховного Совета СССР*» 1954 г. № 11.
- Уголовный кодекс РСФСР 1960 года // *«Ведомости Верховного Совета РСФСР»*, 1960, N 40, ст.591.
- Указ Президиума ВС СССР «Об усилении уголовной ответственности за изнасилование» // *Ведомости ВС СССР*, 1962, N 17, ст. 177.
- Указ Президиума ВС СССР «Об усилении уголовной ответственности за взяточничество» // *Ведомости Верховного Совета СССР*, N 8, 1962 год, ст.85.
- Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. // *РГ*. 25.12.1993.
- ФКЗ от 21 июля 1994 г. N 1-ФКЗ «О Конституционном Суде Российской Федерации» // *СЗ РФ* от 25.07.1994 г. N 13 ст. 1447.
- Указ Президента РФ «О поэтапном сокращении применения смертной казни в связи с вхождением России в Совет Европы» от 16 мая 1996 года // *СЗ РФ* от 20.05.1996, N 21, ст. 2468.
- Уголовный кодекс РФ от 13.06.1996 г. N 63-ФЗ // *СЗ РФ* от 17.06.1996 г. N 25 ст. 1954.
- Уголовно-исполнительный кодекс РФ от 8 января 1997 г. N 1-ФЗ // *СЗ РФ* от 13.01.1997 г. N 2 ст. 198.

Постановление Конституционного Суда РФ от 02.02.1999 N 3-П “По делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года “О порядке введения в действие Закона Российской Федерации “О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР “О судоустройстве РСФСР”, Уголовно – процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях” в связи с запросом Московского городского суда и жалобами ряда граждан” // *СЗ РФ* от 08.02.1999 г. N 6 ст. 867.

Уголовный кодекс Республики Беларусь. // Консультант плюс: Беларусь [Электрон. ресурс] // ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Рес. Беларусь. – Минск, 2008.

Определение Конституционного Суда РФ от 09.11.2010 N 1536-О-Р “По ходатайству Президиума Верховного Суда Российской Федерации о разъяснении положения пункта 4.3 мотивировочной части Определения Конституционного Суда Российской Федерации от 19 ноября 2009 года N 1344-О-Р о разъяснении пункта 5 резолютивной части Постановления Конституционного Суда Российской Федерации от 2 февраля 1999 года N 3-П по делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года “О порядке введения в действие Закона Российской Федерации “О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР “О судоустройстве РСФСР”. // *СЗ РФ* от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях” // *СЗ РФ* от 30.11.2009, № 48, ст. 5867.

ЛИТЕРАТУРА:

Loginov, Vladlen (1999). “Послесловие” [к сборнику “В. И. Ленин. Неизвестные документы. 1891–1922гг.”]. *Ленин В.И. Неизвестные документы. 1891–1922 гг.*

Горьков Ю. *Государственный Комитет Оборны постановляет (1941–1945). Цифры, документы*. ОЛМА Медиа Групп, 2002 – Ст: 572.

М. П. Журавлёв [и др.]; под ред. А. И. Рарога, *Уголовное право России. Части Общая и Особенная* / – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008.

П.Е. Конегер, М.С. Рыбак “*Уголовно-исполнительное право России: Учебник*” (“Ай Пи Эр Медиа”, 2010), – КонсультантПлюс (*consultant.ru*)

д.ю.н. В.С. Комиссаров, д.ю.н. Н.Е. Крылова, д.ю.н. И.М. Тяжкова. *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник для вузов* / – М.: Статут, 2012. – см. 608 ст.

- Крашеников, Павел Владимирович, Заповеди советского права: Очерки о государстве и праве военного и послевоенного времени. 1939–1961. – Москва: Статут, 2019. – 376 с.: ил.
- Кругликов, Л. Л. Уголовное право России. *Часть Особенная: учебник для бакалавров* / отв. ред. проф. Л. Л. Кругликов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2014. – 816 с. – Текст: электронный // ЭБС “Консультант студента”: [сайт]. – URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392114948.html> (датум прегледа: 24.02.2023).
- Ленин В.И. *Полн. собр. соч. Т. 39. С. 183 – 184.* Извор: [//thelib.info/filosofiya/2395288-lenin-v-i-o-gosudarstve-poln-sobr-soch-t-39-s-74-79/](http://thelib.info/filosofiya/2395288-lenin-v-i-o-gosudarstve-poln-sobr-soch-t-39-s-74-79/)
- Михлин А.С. *Смерщная казнь: вчера, сеюдня, завтра.* М., 1997. С. 53.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

- Česká televize (2017), *Třetí republika. Mezi demokracií a totalitou. Jménem republiky.* {Видео файл} Извор: www.ceskatelevize.cz/porady/11721580133-treti-republika/217411033110007/ (прегледано 27.02.2023).
- Большая российская энциклопедия 2004–2017. // Доступно на: old.bigenc.ru/law/text/4204934 (прегледано 26.02.2023).
- Жаждать мести или справедливости? К вопросу о смертной казни в XXI веке, zakon.ru 15.05.2021, // Доступно на: zakon.ru/blog/2021/5/15/zhazhdat_krovi_ili_spravedlivosti_k_voprosu_o_smertnoj_kazni_v_xxi_veke (прегледано 26.02.2023).
- Конституция РФ. История принятия действующей Конституции РФ // Доступно на: constitution.garant.ru/history/active/ (прегледано 26.02.2023).
- Михаил Наконечный, Антиконтитуционные преступления в сталинском СССР, 15.11.2016, Таврическое общество. Извор: index.php/polemic/russia-revolution/stalinizm/46-antikonstitutsionnye-prestupleniya-v-stalinskom-ssr (прегледано:11.03.2023).
- Право жить и право убивать, Независимое военное обозрение, 27.06.2002 // Доступно на: nvo.ng.ru/ideas/2002-06-27/11_moratory.html?ysclid=lvjkmTAB7k670137681 (прегледано 26.02.2023).
- Приставкин Анатолий Игнатьевич, Необытное Лобное место (смертные казни в России) // Развитие личности. 2008. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobyatnoe-lobnoe-mesto-smertnye-kazni-v-rossii> (прегледано: 11.03.2023).
- Павел Крашеников рассказал об истории смертной казни, [Pravo.ru](http://pravo.ru), 21.10.2019, // Доступно на: [//pravo.ru/news/215402/](http://pravo.ru/news/215402/) (прегледано 26.02.2023).
- Правовой портал «Закон и порядок». // Доступно на: URL:<http://zakon.mirtesen.ru> (прегледано 26.02.2023).

- Проект Конституции РФ, подготовленный по решению Политсовета Российского Движения демократических реформ, Конституция РФ // Доступно на: [//constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411](http://constitution.garant.ru/history/active/101203/#sub_para_N_234411). (прегледано 26.02.2023).
- Смертная казнь и преступность, пресс-выпуск, Левада-центр, 25.05.2021 // Доступно на: www.levada.ru/2021/06/25/smertnaya-kazn-i-prestupnost/ (прегледано 26.02.2023).
- Смертные приговоры и казни, Amnesty International, 2015 г., Доступно на: [2014-death-penalty-ru.pdf \(spring96.org\)](http://www.amnesty.org/ru/2014-death-penalty-ru.pdf) (прегледано 26.02.2023).
- „Смртна казна: У којим земљама се и даље извршавају погубљења?“, доступно на: <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-68099008> (прегледано 26.02.2023).
- Цветы смерти, журнал «Совершенно секретно», Алексей Богомолов, дата публикации: 27.05.2014. Извор: www.sovsekretno.ru/articles/istoriya/tsvety-smerti/. (прегледано 26.02.2023).
- Е. Н. Тязин, Антиконтитуционална и противоправна дејателност Особого совещания при НКВД – МГБ – МВД СССР и других несудебных органов // Вестник МГУ. 1996. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antikontitutsionnaya-i-protivopravnaya-deyatelnost-osobogoveschaniya-pri-nkvd-mgb-mvd-sssr-i-drugih-nesudebnyh-organov> (прегледано: 10.03.2023).
- Шестакова Алена Сергеевна, Процесс развития и применения смертной казни в России // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе. 2014. №3 (11). Доступно на: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-razvitiya-i-primeneniya-smertnoy-kazni-v-rossii> (прегледано 24.02.2023).
- Эксперт объяснил, почему в России нельзя возвращать смертную казнь, Московский комсомолец, 26.02.2022, // Доступно на: www.mk.ru/social/2022/02/26/ekspert-obyasnil-pochemu-v-rossii-nelzya-vozvrashtat-smertnyu-kazn.html (прегледано 26.02.2023).

Jegor KRAMARENKO*

DEATH PENALTY IN RUSSIA SINCE THE OCTOBER REVOLUTION UNTIL THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Summary

During almost the entire 20th century, the death penalty appeared in Russia as a type of punishment. In the meantime, the development of humanism and the theory of human rights gradually led to a change in the attitudes of the state and society (including Russian society) about this type of punishment. At different stages of its development, the Russian state has had different opinions regarding the death penalty, the crimes for which such a sanction must be prescribed and the authority that can be imposed on its own. The task of this paper is to show how the opinion about the use of the death penalty in the USSR and Russia has changed, and whether this type of punishment can return.

Keywords: *Soviet Union. – The Russian Federation. Criminal Code of the Russian Federation. The Criminal Code of the USSR. – The death penalty.*

Рад приспео / Paper received: 4. 7. 2023.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 10. 10. 2023.

* The author is a student of master academic studies at the University of Belgrade Faculty of Law, and at the Moscow State University M. V. Lomonosov. He is a member of the Association of Lawyers of Serbia. egorkramarenko@seznam.cz

This paper is an expanded version of the presentation given at the Iustoria 2023: Law and Punishment conference, held from 23 to 25 March at the University of Belgrade Faculty of Law.